

Ú mint új muzeológia

FRAZON ZSÓFIA

A hétköznapiakban szeretünk mindent, ami új.
A hétköznapiakban utálunk mindent, ami új.

A legfurcsább az, hogy mindkét mondat igaz. Amikor használati tárgyainkról gondolkodunk, szeretjük az újat, követjük a változásokat, a trendeket, a divatokat, igyekszünk együtt változni a világgal. De amikor a hétköznapi tárgyak múzeumba kerülnek, akkor nagyobb értéket tulajdonítunk a régi, patinás, korábbi és legkorábbi tárgyaknak. Gyanakodva figyeljük az újat és a má. Más volna tehát a hétköznapiakban és a tudományban a viszonyunk az újhoz, a régihez és a változáshoz? Érvényes egyáltalán ez a reláció?

Az „új” jelző használata a tudományban – itt: a múzeumtudományban – egyfajta distinkcióra utal: a „rég” ellenében. A nemzetközi muzeológiai szakirodalomban a nyolcvanas évektől található rendszeresen írásokat a „hagyományos”, „rég” kiállítási gyakorlat átfogó kritikai megközelítésére, reflexiókat a kortárs kultúratudományként, kultúraelméletként felfogott muzeológia „új” szemléletére – egyfelől a műtárgyak, a gyűjtés, a gyűjtemények és a kiállítások, másfelől a múlt, a történelem, a történet és a bemutatás új módszereinek és lehetőségeinek megfogalmazására. A múzeum/kiállítás világában új korszak kezdődött. És valóban: megerősödött a szubjektivitás és a többszólamúság szerepe, gyakoribbá váltak a szerzői megszólalások, érzékelhetőek lettek addig nem hallott, ismeretlen hangok (pl. bennszülöttek, nők), amelyek új nézőpontot nyitottak, új és más (demokratikusabb) értelmezési lehetőségeket teremtettek az intézmények számára. De nemcsak a módszertani és a tematikus változások jellemezték ezt a diskurzust, hanem új gyakorlatok is: művészek, társadalmi csoportok kaptak teret és lehetőséget gyakorlataik kiállítótérre alkalmazására. Ez pedig nemcsak az alkotás és a (múzeumi) tudás, hanem a kurátori szerep és praxis átalakulását is eredményezte: az addigi 'előadás' helyett dialógust teremtett a múzeumban a témák, a terek, a tárgyak és az emberek között. Látszott, hogy valami új és más lett a muzeológiában.

Az „új muzeológia” mégsem varázsszó: és nem jelent semmit, míg nem kapcsolódik hozzá érzékelhető kritikai gyakorlat. Magyarországon jól ismert eljárás – az intézmények és az intézményeket fenntartó gazdasági és politikai hatalom részéről egyaránt – a „külföldön” bevált fogalmak verbális honosításával való fáradhatatlan bíbelődés. Ennek a munkának kitapintható felületei vannak: így váltak például a muzeológia konferenciák előadásában a kiállítások témaszövegei narratívává, de a látogatóbarátság és a fenntarthatóság is helyet keresett magának a magyarországi múzeumi szókészletben. Miközben sem fenntartani nem tudjuk intézményeinket, sem különösen barátságosak nem vagyunk. Arról már nem is beszélve, hogy a látogató semmi esetre sem a barátunk. Hiába használunk új szavakat, ha továbbra is kevés az érdemben értékelhető kiállítás- és múzeumkritika, ha fel sem kapjuk a fejünket egy varázsfogalmakra épített PPT előadás hallatán, amelyben sem tudás, sem gondolat nem csillan, kollaborálunk, menedzselünk és együttműködünk – papíron, pályázatban, önfényező előadásokon. A kritika helye és a tudásalapú módszertani fordulat ma még alig része a magyarországi muzeológiának. A reflexió nehezen kerül házon belülré, és ott sem érzi mindig jól magát. Hol van tehát az új muzeológia?

A kulturális reprezentáció nemzetközi elméletében és gyakorlatában a hatvanas évektől kezdve érzékelhető az elméleti átrendeződés: az egymást követő társadalomtudományi és művészetelméleti fordulatok hatásai megjelentek egyfelől a tudományos és művészeti szövegekben, másfelől az alkotásokban és a vizuális műfajokban: műalkotásokban, műtárgyakban, kiállításokban. A múzeumi munkában ez járult hozzá a gyűjtemények tekintélyelvű, a tudományos kánonok változtathatatlanosságán alapuló beszédmódjának kritikus/önkritikus, reflexív/önreflexív átértékeléséhez, a kiállítási tevékenységben pedig – a témaválasztáson túl – elsősorban a bemutatás és a kurátori praxis kritikai megközelítéséhez. Az elméleti és módszertani átrendeződés végül a múzeumi oktatás tartalmi és funkcionális átalakulására is hatással volt. A hetvenes és nyolcvanas évekre létrejött az a külső nézőpont, amely az addigi megközelítésekhez képest új diskurzust teremtett: a fő irányokat a kulturális és szimbolikus reprezentációkhoz, a történelemhez (múlthoz) és a társadalomhoz való viszony kritikai alapokra helyezése jelentette – kiállítási interpretációk létrehozásával, és múzeumkritikai szövegek megfogalmazásával. Ezt az elmozdulást nevezi a múzeumtudomány a nyolcvanas évektől kezdve „új muzeológiának”. A múzeum mint a politikai ideológia egy nyilvános intézménye ekkor indította el ’saját’ kritikai diskurzusát, amelyben olyan témák is megjelentek, mint a posztkolonializmus, a ’nemzet’ mint konstrukció, vagy a ’faj’ és a ’nem’ társadalmi, ideológiai és kulturális megközelítése. Az alkotók, a műtárgyak és a jelentések a múzeumban is új összefüggésbe kerültek, ami egyaránt formálta a gyűjteményeket és a gyűjteményi tudásra épített kurátori tevékenységet.

Az új muzeológia tehát a múzeumi tudás történeti változását jelenti: történeti átalakulásában szemléli a múzeumi interpretációt, a kiállítások megváltozott tudásra és tapasztalatra épített értelemadási praxisát, a kritika, az önreflexió és a szerzőség múzeumi szerepét; a műtárgy, a gyűjtemény és a bemutatás egymást formáló fogalmait és praxisát. Ebben az összefüggésben a kiállítás nemcsak a tanulás és a szórakozás helyszíne, hanem komplex politikai, ideológiai és esztétikai összefüggések megfogalmazásának helye, ahol a témára vonatkozó kortárs kurátori állásfoglalásoknak is szerepe van. Az új muzeológia viszont a muzeológia mint korszerű kritikai társadalom-, kultúra- és művészettudomány, illetve -elmélet születésének kulcsfogalma is.

A jelentős gyűjteménnyel rendelkező, meghatározó társadalmi szereppel bíró magyarországi múzeumokban az elmúlt húsz-huszonöt évben lényegesen lassabban megy végbe az önreflexióra épített muzeológiai fordulat, mint az elméleti szakirodalmat író és a gyakorlatot formáló nyugat-európai múzeumokban. A gyűjteményi örökség komplex kritikája, az ideológiai és tudománykritika hiánya, továbbá a képzés elméleti hiányosságai együttesen okozzák azt, hogy a magyarországi múzeumi intézményrendszerből nagyon hiányzik a rugalmasan és naprakészen reflektáló kutatói és kurátori tudás, a „nagy” történetek mellett megfogalmazott alternatív kritikai magyarázat, de leginkább: a kiállításokkal létrehozott új és korszerű (múzeumi) tudás. Nincs más választásunk: reagálnunk kell erre a hiányra. És ebben az összefüggésben valóban fontos lehet az Ú betű: Ú mint új muzeológia. Induljunk innen!